

**ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ**

БЕНЬКЕВИЧ Г.А., БАРНИЧ І.І.

ЛАТИНСЬКА МОВА

Навчальний посібник

Львів 2023

УДК 811.124

Б 68

Рецензенти: **Бабій І.В.** – кандидат педагогічних наук, доцент, заступник начальника навчально-наукового інституту психології та соціального захисту з навчально-наукової роботи Львівського державного університету безпеки життєдіяльності;

Лямзіна Н.К. – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри іноземних мов Львівської національної музичної академії ім. М.В. Лисенка.

**Рекомендовано до друку Вченою радою
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності**

(протокол № 5 від 23.05.2023 р.)

Бенькевич, Галина Андріївна.

Латинська мова: Навчальний посібник / Г.А. Бенькевич, І.І. Барнич – Львів: ФОП Лук'яненко В.В., 2023. – 295 с.

Посібник складається з 18 занять, латинсько-українського словника та українсько-латинського розмовника. До кожного заняття входять вправи з морфології, тексти для читання, лексико-граматичні вправи, історико-культурологічний матеріал, латинсько-український словник, українсько-латинський розмовник. Для студентів спеціальності «Філологія» на гуманітарних факультетах, у коледжах, гімназіях та ліцеях.

© Бенькевич Г.А., 2023

© Барнич І.І., 2023

© ЛДУ БЖД, 2023

ЗМІСТ

Передмова	9
Вступ	11
Заняття 1 (Lectio prima)	
§1. Фонетика. Латинський алфавіт (Alphabetum Latinum)...	17
§2. Поділ на склади. Наголос (Accentus).....	21
§3. Довгота та короткість складу.....	23
Вправи.....Вида	24
тні особистості (Публій Вергілій Марон).....	28
Крилаті латинські вислови	29
Заняття 2 (Lectio secunda)	
§4. Частина мови.....	30
§5. Граматичні категорії іменників та прикметників.....	31
§6. Перша відміна іменників (Declinatio prima).....	33
§7. Прийменники (Praepositiones).....	35
§8. Дієслово sum, esse (бути).....	35
§9. Порядок слів у реченні.....	36
Вправи.....Вида	36
тні особистості (Квінт Горацій Флакк).....	38
Крилаті латинські вислови	39
Заняття 3 (Lectio tertia)	
§10. Граматичні категорії дієслів.....	41
§11. Основні форми дієслів.....	41
§12. Дієвідміни латинського дієслова.....	42
§13. Теперішній час дійсного способу активного стану (Praesens indicatīvi actīvi).....	43
§14. Наказовий спосіб теперішнього часу активного стану (Imperatīvus praesentis actīvi).....	44
Вправи.....	45
Видатні особистості (Гай Цільній Меценат).....	48
Крилаті латинські вислови	49

Заняття 4 (<i>Lectio quarta</i>)	
§15. Друга відміна іменників (<i>Declinatio secunda</i>).....	50
§16. Присвійні займенники (<i>Pronomina possessiva</i>).....	52
§17. Особові займенники (<i>Pronomina personalia</i>).....	53
Вправи.....	54
Видатні особистості (Марк Туллій Цицерон).....	59
Крилаті латинські вислови	61
Заняття 5 (<i>Lectio quinta</i>)	
§18. Теперішній час дійсного способу пасивного стану (<i>Praesens indicatīvi passīvi</i>).....	62
§19. Неозначена форма дієслів теперішнього часу пасивного стану (<i>Infinitīvus praesentis passīvi</i>).....	63
§20. Займенники (вказівні, відносні, зворотний).....	63
Вправи.....	65
Видатні особистості (Люцій Лівій Андронік).....	69
Крилаті латинські вислови	70
Заняття 6 (<i>Lectio sexta</i>)	
§21. Минулий час недоконаного виду дійсного способу активного та пасивного станів (<i>Imperfectum indicatīvi actīvi et passīvi</i>).....	70
§22. Неозначені займенники (<i>Pronomīna indefinīta</i>).....	72
Вправи.....	72
Видатні особистості (Люцій Анней Сенека).....	76
Крилаті латинські вислови	77
Заняття 7 (<i>Lectio septima</i>)	
§23. Майбутній час (I) дійсного способу активного та пасивного станів (<i>Futurum I indicatīvi actīvi et passīvi</i>).....	77
Вправи.....	79
Видатні особистості (Тіт Лівій).....	81
Крилаті латинські вислови	83
Заняття 8 (<i>Lectio octava</i>)	
§24. Третя відміна іменників (<i>Declinatio tertia</i>).....	83

§25. Приголосний тип третьої відміни іменників	85
Вправи.....	86
§26. Голосний тип третьої відміни іменників	87
Вправи.....	89
§27. Мішаний тип третьої відміни іменників	90
Вправи.....	92
§28. Третя відміна прикметників.....	94
Вправи.....	96
Видатні особистості (Флавій Петро Савватій Юстиніан)...	97
Крилаті латинські вислови	99
Заняття 9 (Lectio nona)	
§29. Четверта відміна іменників (Declinatio quarta).....	100
§30. П'ята відміна іменників (Declinatio quinta).....	103
Вправи.....	105
Видатні особистості (Гай Светоній Транквілл).....	107
Крилаті латинські вислови	108
Заняття 10 (Lectio decima)	
§31. Дієприкметник теперішнього часу активного стану (Participium praesentis actīvi).....	110
§32. Дієприкметники минулого та майбутнього часів (Participia perfecti passīvi et futuri actīvi).....	111
§33. Минулий час доконаного виду дійсного способу активного стану (Perfectum indicatīvi actīvi).....	113
§34. Давноминулий час дійсного способу активного стану (Plusquamperfectum indicatīvi actīvi).....	115
§35. Майбутній час доконаного виду дійсного способу активного стану (Futurum II indicatīvi actīvi).....	116
§36. Минулий та майбутній часи доконаного виду дійсного способу пасивного стану (Perfectum, plusquamperfectum, futurum II indicatīvi passīvi).....	117
Вправи.....	119
Видатні особистості (Федр).....	128

Крилаті латинські вислови	129
Заняття 11 (Lectio undecima)	
§37. Вищий ступінь порівняння прикметників (Gradus comparatīvus).....	129
§38. Найвищий ступінь порівняння прикметників (Gradus superlatīvus).....	130
§39. Суплетивні ступені порівняння.....	131
§40. Неповні ступені порівняння.....	132
§41. Синтаксис відмінків при ступенях порівняння прикметників.....	133
§42. Прислівник (Adverbium).....	133
§43. Ступені порівняння прислівників (Gradus comparatiōnis adverbiorum).....	134
Вправи.....	135
Видатні особистості (Гней Доміцій Анній Ульпіан).....	140
Крилаті латинські вислови	141
Заняття 12 (Lectio duo decima)	
§44. Кількісні й порядкові числівники (Numerālia cardinālia et ordinālia).....	141
§45. Утворення числівників.....	143
§46. Відмінювання числівників.....	145
§47. Синтаксис числівників.....	146
§48. Римський календар.....	146
§49. Назви днів тижня.....	149
§50. Грошові одиниці римлян та інші міри.....	150
Вправи.....	151
Видатні особистості (Авл Корнелій Цельс).....	154
Крилаті латинські вислови	156
Заняття 13 (Lectio tertia decima)	
§51. Неправильні дієслова (Verba anomalia).....	156
§52. Відкладні і напіввідкладні дієслова (Verba deponentia et semideponentia).....	158

§53. Недостатні дієслова (<i>Verba defectiva</i>).....	159
§54. Дієслова складні з <i>sum, esse</i> (<i>Verba composita</i> з <i>sum</i>)	159
§55. Дієслова <i>Volo, Nolo, Malo</i>	160
Вправи.....	160
Видатні особистості (Гай Юлій Цезар).....	165
Крилаті латинські вислови	167
Заняття 14 (<i>Lectio quarta decima</i>)	
§56. Герундій (<i>Gerundium</i>).....	167
§57. Герундив (<i>Gerundivum</i>).....	169
§58. Супін (<i>Supinum</i>).....	171
Вправи.....	172
Видатні особистості (Марк Вітрувій Мамурра).....	174
Крилаті латинські вислови	175
Заняття 15 (<i>Lectio quinta decima</i>)	
§59. Інфінітивні синтаксичні звороти.....	176
§60. Знахідний відмінок іменників з інфінітивом (<i>Accusativus cum infinitivo</i>).....	178
§61. Називний відмінок іменників з інфінітивом (<i>Nominativus cum infinitivo</i>).....	179
§62. Самостійний аблятив іменників (<i>Ablativus absolutus</i>)... Вправи.....	180 181
Видатні особистості (Діоскорид Римлянин).....	185
Крилаті латинські вислови	186
Заняття 16 (<i>Lectio sexta decima</i>)	
§63. Теперішній час дієслів умовного способу активного і пасивного стану (<i>Praesens coniunctivi activi et passivi</i>).....	186
Вживання часів кон'юнктива. Послідовність часів (<i>Consecutio temporum</i>).....	186
§64. Минулий час дієслів недоконаного виду умовного способу активного та пасивного стану (<i>Imperfectum coniunctivi activi et passivi</i>).....	187
§65. Минулий час дієслів доконаного виду умовного способу активного та пасивного стану (<i>Perfectum</i>	

coniunctīvi actīvi et passīvi).....	188
§66. Давноминулий час дієслів умовного способу активного та пасивного стану (Plusquamperfectum coniunctīvi actīvi et passīvi).....	189
§67. Вживання кон'юнктива у незалежних реченнях.....	191
Вправи.....	192
Видатні особистості (Тит Макцій Плавт).....	194
Крилаті латинські вислови	196
Заняття 17 (Lectio septima decima)	
§68. Вживання часів кон'юнктива. Послідовність часів (Consecutio tempōrum).....	196
§69. Непряме питання (Questio obliqua).....	197
§70. Підрядні речення мети.....	198
Вправи.....	200
Видатні особистості (Гай Сергій Ората).....	201
Крилаті латинські вислови	202
Заняття 18 (Lectio duodevicesima decima)	
§71. Підрядні речення часу.....	202
§72. Підрядні речення причини.....	204
§73. Підрядні допустові речення.....	204
§74. Підрядні речення умови.....	204
Вправи.....	205
Видатні особистості (Марк Віпсаній Агріппа).....	206
Крилаті латинські вислови	208
Крилаті латинські вислови (Сентенції).....	209
Хрестоматійні матеріали.....	215
Латинські крилаті вислови.....	
Українсько-латинський розмовник.....	222
Латинсько-український словник.....	242

ПЕРЕДМОВА

Курс «Латинська мова» входить до навчальних програм гуманітарних спеціальностей, медицини, юриспруденції, фармакології та ін. Знаючи походження слів студенти краще розуміють теми у дисциплінах профільного спрямування. Вивчення латинської мови не тільки розкриває історію семантики слів, процеси словотворення, а й сприяє розширенню загальнокультурного та загальномовознавчого рівня майбутніх фахівців. Латинська мова класичного періоду стала еталоном, нормою літературної мови. Це стосується утворення морфологічних форм та синтаксичних конструкцій. Знайомство з нею розвиває логічне мислення, підвищує рівень мовної культури, сприяє кращому розумінню та засвоєнню спеціальних фахових дисциплін.

Матеріал подано за таким методологічним принципом: від простого до складного з поступовим наростанням складності матеріалу як лексичного, так і граматичного порядку. Посібник складається з 18 занять, до яких входять відомості про морфологію, правила наголошення, відміни іменників, прикметників, дієвідміни дієслів, теперішній, минулий, майбутній часи та наказовий спосіб дієслів, прийменники, особові, присвійні, вказівні, відносні, неозначені та зворотний займенники, дієприкметники, ступені порівняння прикметників, прислівників, ступені порівняння прислівників, числівники, утворення неправильних, відкладних і напіввідкладних та недостатніх дієслів та *volo*, *malō*, *nolo*, герундій, герундив, супін, інфінітивні звороти, кон'юнктив, підрядні речення та непрямі питання.

Посібник складається з таких частин:

- морфології, граматичного матеріалу з текстами та правами на його закріплення;
- списку латинських крилатих висловів;

- латинсько-українського словника, українсько-латинського розмовника, а також матеріалів для самостійної роботи студента.

Методичний посібник «Латинська мова» укладено за силябусом з латинської мови для студентів спеціальності 035 – «Філологія». Кожна тема передбачає роз'яснення граматичного матеріалу, вправи на закріплення, тексти для перекладу, крилаті вислови, а також короткі відомості про видатні особистості Стародавнього Риму. Посібник також доповнений цікавими фактами про Стародавній Рим.

Навчальні тексти підібрані відповідно до граматичних тем. Вони ілюструють те чи інше граматичне явище. Тексти розміщені за частинами мови, і як звичайно, вміщують ті частини мови, які засвоєні студентами на попередніх заняттях. Латинсько-український словник використовується для перекладу текстів. Неодноразове повторення латинських слів у декількох заняттях сприяє глибшому їх засвоєнню, зміцнює закріпленій матеріал. Кожна тема доповнена латинськими прислів'ями, приказками, цитатами античних філософів, істориків. Вони є допоміжним інструментом для закріплення лексичного і морфологічного матеріалу

ВСТУП

**Non tam praeclārum est scire Latīne,
quam turpe est nescire**
Cicēro

*Не настільки похвально знати латину,
Наскільки ганебно – не знати її*
Цицерон

Латинська мова (*lingua Latīna*) є індоєвропейською мовою латинсько-фаліскської групи італійських мов. Назва *lingua Latīna* походить від стародавнього племені латинів (*Latīni*), які близько трьох тисяч років заселяли Апеннінський півострів. Вони проживали на території Центральної Італії – Лаціум (*Latium*) у нижній течії річки Тибру. Столицею Лаціума було місто Рим (*Roma*), засноване у 754-753 рр. до н.е. на семи пагорбах (*Septimontium*).

До кінця III ст. до н.е. латинська мова поширилася на всій території Апеннінського півострова, а з II ст. до н.е. вийшла за його межі. Вона стала державною мовою на значній території Європи. До складу Римської імперії входили сучасні Франція, Іспанія, Португалія, Швейцарія, деякі частини Німеччини, Південної Англії, колишньої Югославії, Хорватії, Болгарії, Росії, Румунії, Угорщини, Чехії, Словаччини, Греції, Туреччини, України, Лівану, Сирії, Лівії, Тунісу, Алжиру та інші.

До кінця II ст. до н.е. латинська мова стає панівною не лише в Італії, але й в підкорених римлянами областях Піренейського півострова та нинішньої південної Франції. Вона в розмовній формі поширюється серед місцевого населення і стає засобом романізації завойованих територій.

Після смерті імператора Феодосія 395 р. н.е. Римська імперія поділена на Східну та Західну. На роз'єднаних землях поступово зростають мовні розбіжності між римськими провінціями, втрачається латинський елемент.

Розмовна латинська мова, так звана вульгарна латина, вплинула на місцеві діалекти, що дало початок групі романських мов: італійська, іспанська, португальська, французька, румунська, молдовська та деякі інші.

Латинська мова впливала на європейську культуру і після падіння Риму (476 р. н.е.). Вона залишається мовою церкви, юриспруденції, науки, літератури та дипломатії, а до XVIII ст. – мовою науки.

Архаїчна латина (240-81 рр. до н.е.)

Одним серед найдавніших пам'яток цього періоду є напис на золотій застібці з міста Пренеста (VI-V ст. до н.е.) Також знайдений напис в 1978 р. із стародавнього міста Сатріка (за 50 км на південь від Рима), що датується останнім десятиліттям VI ст. до н.е. У 1899 р. під час розкопок римського форуму знайдений також уривок сакрального напису на уламку чорного каменя (приблизно 500 р. до н.е.). Крім цього, до давніх пам'яток архаїчної латини належать також численні надгробні написи, фрагменти обрядових пісень та офіційні документи середини III – початку II ст. до н.е. Серед них найвідомішими є епітафії римських політичних діячів Сціпіонів і текст сенатської постанови про святилища бога Вакха.

Найвизначнішими представниками архаїчного періоду були давньоримський комедіограф Плавт (бл. 245-184 рр. до н.е.) та Теренцій (190-159 рр. до н.е.). До нашого часу дійшло 20 комедій Плавта повністю й одна – в уривках. Теренцій був автором шести комедій.

Класична латина (81 р. до н.е. – 120 р. н.е.)

Класичний період був періодом найвищого розвитку латинської мови. Його поділяють на два століття – «золоте» (81 р. до н.е. – 14 р. н.е.) і «срібне». Найвизначнішими представниками «золотої доби» є Цицерон (106-43 рр. до н.е.), Цезар (100-44 рр. до н.е.), Вергілій (70-19 рр. до н.е.),

Горацій (65-8 рр. до н.е.), Овідій (43 р. до н.е. – 18 р. н.е.) та ін. Вони створили канон прозової і поетичної латинської мови.

У період формування та розквіту класичної латинської мови Рим став найбільшою державою Середземномор'я та підкорив великі території на заході і південному сході Європи, в північній Африці та Малій Азії. В результаті військових, політичних та економічних успіхів Стародавнього Риму латинська мова поширюється по всій Італії, а починаючи з II ст. до н.е., виходить за її межі.

Посткласичний період (14-120 рр. н.е.)

Мова римської художньої літератури посткласичного або пізньоантичного періоду («срібна доба») відрізняється значною своєрідністю у виборі стильових засобів. Відомими прозаїками і поетами цього часу були Сенека, Тацит, Ювенал, Марціал, Апулей.

З середини II ст. н.е. латина стає мовою Західної Церкви, з'являється перша християнська література латиною.

Пізня латина (III-VII ст. н.е.)

Пізня латина є епохою пізньої імперії. Вона характеризується виникненням варварських держав. У цей час переважають твори істориків і християнських богословів, зокрема Амміана Марцелліна (330-400 рр. н.е.), св. Ієроніма (348-420 рр. н.е.), св. Августина (354-430 рр. н.е.).

Середньовічна латина (VII-XIV ст.)

До середньовічної латини належать насамперед літургійні тексти – гімни, піснеспіви, молитви. Наприкінці IV ст. святий Ієронім переклав всю Біблію на латинську мову під назвою «Вульгата» (Народна Біблія). Відтоді латинська, разом з старосврейською і старогрецькою, стає однією зі священних мов Біблії. Латинська мова є мовою культурного та інтелектуального життя при монастирях і катедральних соборах.

Латина представлена у творчості італійського філософа й теолога Томи Аквінського (1225-1274 рр.). На базі шкіл XII ст. виникають нові центри культури та освіти – університети, які з’являються у Болоньї (1119 р.), Оксфорді (1163 р.), Падуї (1222 р.), Неаполі (1224 р.), Севільї (1254 р.), Парижі (1259 р.), де латина була мовою освіти і спілкування. Книги, які видавалися в університетських скрипторіях, були написані латинською мовою. В університетах вивчали твори Лівія, Лукреція, Тацита, Катулла – класиків римської літератури і культури загалом.

В епоху Середньовіччя латинська мова була фактично єдиним інструментом спілкування і висловлювання думок, зрозумілим для всіх і вигідним для встановлення контактів. Вона була невід’ємною частиною суспільного, політичного, культурного і наукового життя всієї Європи, зразком для нових романських мов, які постійно зверталися до її багатой лексичної скарбниці, шукаючи засобів для позначення нових понять та ідей.

Починаючи з Середньовіччя всі наукові твори писали латинською мовою; на латині виголошували виступи на наукових зборах. З тих часів вона збереглася в назвах рослин, тварин, мінералів, хімічних речовин.

У першій половині XIV ст. у Галичині з’являються перші акти внутрішнього обігу, написані латинською мовою – це так звана актовa латина, яка хронологічно охоплює період від 20-х рр. XIV ст. до останньої третини XVIII ст.

Ренесансна латина (XIV-XVI ст.)

В епоху Відродження просвітники виявили великий інтерес до античної культури, наслідуючи античні зразки, де винятковою була роль класичної латинської мови.

Гуманісти (Томас Мор в Англії, Еразм Роттердамський в Голландії, Томмазо Кампанелла та Джордано Бруно в Італії) активно говорили і писали латинською мовою. Латинська мова в цей період залишається найважливішим засобом міжнародного культурного і наукового спілкування. Виникла

потреба ґрунтовно вивчати її у школах, укласти словники, видавати переклади, що сприяло проникненню відповідної латинської лексики до нових західноєвропейських мов.

У XVII-XVIII ст. латинською мовою писали свої твори філософи, історики, фізики і математики: Фр. Бекон, С.-Ф. Кльонович, Р. Декарт, П. Гассенді, Б. Спіноза, І. Ньютон, Г. Ляйбніц.

Нею писали твори українські вчені й письменники: Ю. Дрогобич, П. Русин із Коросна, С. Оріховський, І. Домбровський, Т. Прокопович, Г. Сковорода, М. Довгалевський. Реформація, секуляризація культурного життя та інші споріднені явища дедалі більше обмежують вживання латини, висуваючи на перший план нові мови.

Латинська мова залишалася офіційною мовою документів у Священній Римській Імперії до її розпаду у 1806 р.

Найважливіші збережені пам'ятки шкільного обігу латинською мовою пов'язані з Києво-Могилянською академією. До нас дійшло майже 200 рукописних філософських курсів і майже стільки ж курсів поетики та риторики XVII-XVIII ст., складених чи законспектованих латинською мовою. Цією мовою було написано важливі політичні документи. Тодішні політичні діячі України часто листувалися з іноземцями латинською мовою.

Латинська мова була основною й обов'язковою дисципліною у навчальних закладах багатьох країн світу.

Новий час і сьогодення

Аж до XVIII ст. латинська мова залишалася міжнародною мовою науки. Проте після французької революції університетське викладання було переведено з латини на нові мови, що суттєво підрвало її статус як основної мови науки.

У наш час латинська мова вважається офіційною мовою держави Ватикан, а також Католицької Церкви. До 1962-1965 рр. службу в усіх католицьких церквах вели винятково латинською мовою. Хоча ця мова дедалі більше витісняється національними, вона і зараз зберігає свою

значущість в науковій термінології багатьох галузей знань, насамперед у біології, юриспруденції та медицині.

Про зв'язки римлян з германцями нагадують назви німецьких міст: Кельн (нім. *Köln*, від лат. *colonia* – поселення, колонія), Кобленц (нім. *Koblenz*, від лат. *confluentes* – буквально там, де стікаються води. Кобленц розташований на місці впадіння річки Мозель у Рейн), Регенсбург (нім. *Regensburg*, від лат. *regina castra* – табір) та ін.

У Британії найдавнішими слідами латинської мови є назви міст з основою на *-chester*, *-caster* або *-castle* (від лат. *castra* – військовий табір і *castellum* – укріплення), *foss-* (від лат. *fossa* – рів, фоса), *col (n)* (від лат. *colonia* – поселення): Манчестер (англ. *Manchester*), Ланкастер (англ. *Lancaster*), Ньюкасл (англ. *Newcastle*), Фосбрук (англ. *Fossbrook*), Лінкольн (англ. *Lincoln*), Колчестер (англ. *Colchester*).

Хоча латинську мову витіснили з освіти та науки національні мови, вона залишилася незамінним будівельним матеріалом для утворення термінів в усіх дисциплінах. Отже, вивчення та знання латинської мови необхідне спеціалістам різних галузей науки.

ЗАНЯТТЯ 1 (LECTIO PRIMA)

§1. Фонетика. Латинський алфавіт (Alphabētum Latīnum)

Фінікійців вважають творцями фонетичного письма. У IX ст. до н.е. його запозичили греки, які внесли до фінікійського алфавіту істотні доповнення – графеми для позначення голосних звуків. Абетка латинської мови історично є відгалуженням етрусської абетки, що в свою чергу, постала з грецької. З часом вона зазнала змін і набула вигляду, що відомий як латиниця, і яким досі користується більшість народів.

Lingua Latina Латинський алфавіт

Латинські літери	Назва літери
A, a	<i>a</i>
B, b	<i>бе</i>
C, c	<i>це</i>
D, d	<i>де</i>
E, e	<i>e</i>
F, f	<i>еф</i>
G, g	<i>ге</i>
H, h	<i>га</i>
I, i	<i>i</i>
J, j	<i>йота[й]</i>
K, k	<i>ка</i>
L, l	<i>ель</i>
M, m	<i>ем</i>
N, n	<i>ен</i>
O, o	<i>о</i>
P, p	<i>пе</i>
Q, q	<i>ку</i>
R, r	<i>ер</i>
S, s	<i>ес</i>
T, t	<i>те</i>

Латинські літери	Назва літери
U, u	у
V, v	ве
X, x	ікс
Y, y	інселон
Z, z	зета

Вимова голосних

Звуки поділяються на голосні (*vocāles*) і приголосні (*consonantes*). Латинська мова налічує шість голосних: **a, e, i, o, u, y**. Для позначення довготи і короткості прийнято надрядкові знаки: $\bar{}$ (знак довготи), \checkmark (знак короткості).

- **a** – вимовляється як український [a]:

arma [арма] – зброя;

- **e** – вимовляється як український [e]:

edictum [едіктум] – едикт;

- **i** – позначає голосний звук [i] та приголосний звук [й]:

imperator [імператор] – імператор.

Літера **i** вимовляється як українське [й], на початку слова або складу перед голосним або у середині слова між двома голосними:

iudex [юдекс] – суддя; maior

[ма́йор] – більший;

- **o** – вимовляється як українське [o]:

orator [оратор] – оратор;

- **u** – вимовляється як українське [y]:

urbanus [урбанус] – міський;

• **y** – літера «іпсилон», у математиці «ігрек», запозичена з грецького алфавіту і вимовляється як українське [i]: pyramis [піраміс] – піраміда.

Дифтонги і диграфи

Сполучення двох голосних, які вимовляються одним звуком, називається диграфом, а одним складом – дифтонгом. У латинській мові є три дифтонги: **au, eu, ei**.

- Дифтонг **au** вимовляється як [**ау, ав**]:
aurum [аурум, аврум] – золото.
- Дифтонг **eu** вимовляються як [**еу, ев**]:
Eurōpa [Еуропа, Европа] – Європа (Европа).
- Дифтонг **ei** вимовляється як [**ей**]:
deinde [деінде] – згодом!
- Диграф **ae** означає звук [**е**]:
aether [етер] – етер (ефір).
- Диграф **oe** вимовляється як український [**е**]: oeconomia [економія] – правильне ведення господарства.

NOTA BENE!

Якщо **ae** і **oe** вимовляються окремо, то над голосним **е** ставиться дві крапки **ає**, **оє** або риска – **аѐ**, **оѐ**:
aēr [аер] – повітря.

Вимова приголосних

У латинській мові існує 18 приголосних.

Більшість приголосних вимовляється як відповідні звуки українського алфавіту.

- **c** – вимовляється як українські [**ц**] і [**к**];
- **c** перед **e, i, y, oe, ae, eu** вимовляється як [**ц**]:
civis [цівіс] – громадянин.

У решті випадків **c** вимовляється як український [**к**], тобто перед голосними **a, o, u**, дифтонгом **au**, перед приголосними та наприкінці слова:

colonia [кольонія] – поселення;

- **g** – вимовляється як український [**г**] у словах *gazda*, *гудзик*
gloria [гльорія] – слава;
- **h** – вимовляється приблизно як український [**г**]:
honor [гонор] – честь;
- **k** – вживається для позначення звука [**к**] і трапляється у декількох словах, запозичених з інших мов:

Kalendae [Календе] – Календи, перше число місяця у римлян;

• **l** – вимовляється м'яко як український [ль] або німецьке **l**:

legislator [легіслятор] – законодавець; locus [льокус] – місце;

• **s** – вимовляється здебільшого як [с]: res [рес] – річ.

NOTA BENE!

У середині слова між двома голосними або між голосним, з одного боку, і приголосним **m** або **n** – з іншого, **s** вимовляється як український [з]: casus [казус] – випадок, місце.

x – відповідає українським словосполученням [кс] і [кз]: lex [лекс] – закон.

NOTA BENE!

На початку слова між голосними **x** вимовляється як [кз]: exemplar [екземпляр] – зразок; але maximus [максімум] – найбільший.

• **z** – вимовляється як [з] і трапляється у словах грецького походження:

gaza [газа] – скарбниця; zona [зона] – зона, пояс.

У словах негрецького походження **z** читається як [ц]: zincum [цінкус] – цинк.

Буквосполучення з h

Сполучення з «**h**» трапляються здебільшого у словах грецького походження:

а) **ch** вимовляється як український [х]: charta [харта] – карта, chaos [хаос] – хаос; б) **ph** вимовляється як український [ф]: triumphus [тріумфус] – тріумф

в) **rh** вимовляється як [p]:

rhythmus [рітмус] – ритм;

rhetor [ретор] – оратор;

г) **th** вимовляється як український [т]: thearum

[театрум] – театр;

д) **sch** вимовляється як українське [сх]: schola

[схоля] – школа.

Буквосполучення з ngu, qu, su, ti

а) **ngu** перед голосним вимовляється як українське [нгв], а перед приголосним – [нгу]:

lingua [лінгва] – мова;

б) **q** вживається тільки у сполученні з **u** і вимовляється як українське [кв]:

quarta [кварта] – чверть;

quorum [кворум] – кількість присутніх на зборі, достатня для визнання зборів правочинними;

в) **su** перед голосним, який входить до складу буквосполучення, вимовляється як українське [св], а перед приголосним – [су]:

consuetudo [консветудо] – звичка; але

suus [суус] – свій;

г) **ti** перед голосними вимовляється як [ці]: ratio

[раціо] – розум.

NOTA BENE!

Якщо перед сполученням **ti** стоять приголосні **s, t, x**, то його слід вимовляти як [ті]: mixtio [мікстіо] – суміш, bestia [бестія] – звір.

§2. Поділ на склади. Наголос (Accentus)

Число складів у слові визначається кількістю голосних. У слові стільки складів, скільки є голосних. У латинській мові існують правила поділу слів на склади.

Склад ділиться між двома голосними, напр. prae-si-di-um (захист), me-us (мій), su-us (свій).

Склад ділиться перед деякими приголосними, буквосполученням *qu*, напр.: *ma-ti-ti-mus* (морський), *a-quo-sus* (водяний), *au-rum* (золото).

У групі з двох приголосних, як правило, в середині слова, напр.: *sen-tum* (сто), *es-se* (бути), *pa-tri-a* (батьківщина).

У групі з трьох приголосних в середині слова, між другим і третім приголосним: *sanc-tus* (святий), *punc-tus* (крапка).

Префікс виділяється: *trans-for-ma-tio* (перетворення), *de-scen-do* (сходжу вниз).

Дифтонги на склади не розбиваються, а утворюють один склад: *Eu-cli-des* (Евклід), *coe-ru-leus* (блакитний).

При поділі на склади приголосний належить до наступного складу: *li-ber*, *do-mi-nus*. Якщо за голосним іде два або більше приголосних, то при перенесенні останній, а іноді й передостанній приголосний належить до наступного складу: *in-su-la*, *in-dig-nus*.

Наголос

У латинській мові кожне самостійне слово має свій наголос. Часто від наголосу залежить значення слова: *occīdo* – вбиваю і *ocēdo* – падаю, *incīdo* – падаю і *incēdo* – вирізаю. У латинських словах склади рахуються від кінця слова: *ab-la-ti-vus*.

Наголос ставиться на другому або третьому складі з кінця. У двоскладових словах наголос ставиться на другому складі з кінця: *semper* (завжди), *homo* (людина).

У багатоскладових словах наголос ставиться на другому складі від кінця, якщо він довгий та на третьому складі від кінця, якщо другий склад короткий. При цьому довгота чи короткість третього складу від кінця не має значення. Наголос ніколи не ставиться на першому складі від кінця і далі третього складу від кінця.

§3. Довгота та короткість складу

Голосні *a, e, i, o, u, y* бувають довгі і короткі. Довгий склад позначається горизонтальною лінією (–) над голосним: *a, e, i*, напр. *ā*, а короткий – дужкою: *a, e, i*, напр. *ă*.

Склад довгий

1. Склад довгий за природою, якщо він містить довгий голосний *ā, ē, ī, ō, ū, y*: напр: *natūra* – природа, *disciplīna* – виховання, *соgna* – вінок; або дифтонг *ae, oe, ai, eu*: *roena* – покарання, *causa* – причина.

2. Склад довгий за положенням, якщо за ним іде два або більше приголосних: *semestris* – семестр, *progressus* – поступ уперед, *sinister* – лівий.

NOTA BENE!

Голосний не подовжується, якщо після нього стоїть буквосполучення з приголосних літер *b, p, d, t, c, g, f, v* з *l* або *r* (*pl, tl, cl, br, dr, pr, tr, cr*), тоді другий склад з кінця короткий.

3. Літеру *x* розглядають як два приголосних, тому голосний перед нею довгий: *complexus* – поєднання.

4. Голосний подовжується, якщо після нього стоїть приголосний *z*: *oryza* – рис.

Склад короткий

1. Склад короткий, якщо містить короткий голосний *ă, ě, ĭ, ŏ, ŭ, ŷ*: *littĕra* – буква, *medĭcus* – лікар.

2. Голосний звук перед голосним завжди скорочується: *audio* – слухаю, *lectio* – заняття, *auditorĭum* – приміщення для слухання.

3. Голосний не подовжується, якщо після нього стоїть буквосполучення з *h* (*ch, rh, ph, th*): *philosophus* – філософ.

ВПРАВИ

Вправа 1. Прочитайте слова та поясніть вимову дифтонгів:

Graecia – Греція, Aegyptus – Єгипет, Caesar – Цезар, Aegina – Егіна, saeculum – рід, Maeander – Меандр, praetor – претор (титул), aevum – вік, aedes – кімната, praeda – здобич, aera – ера, aediles – едили (титул), oeconomia – економія, Croesus – Крез, foedus – союз, poena – покарання, coemptor – скуповувач, Augustus – Август, aurum – золото, auditorium – аудиторія, neuter – жоден, auxilium – допомога, causa – причина, nauta – моряк, auditor – слухач, gaudium – радість, Eurobra – Європа, Euboea – Евбея, Eurydice – Еввідіка, aulicus – придворний, praesentia – присутність, Lacedaemonius – лакедемонєць, foederatus – союзний, Belgae – бельги (народ), Syracusae – Сіракузи (місто), praemium – нагорода, proelium – битва, daemon – демон, poeta – поет, aedificatio – будівля, coeruleus – синій.

Вправа 2. Прочитайте слова, поясніть вимову голосних:

littera – літера, iter – дорога, ibi – там, disiunctim – окремо, eius – цього, maior – більший, Gaius – Гай, nympha – німфа, mysterium – таємниця, cyclus – коло, iniuria – несправедливість, ianua – двері, iecor – печінка, Iulia – Юлія, coniectura – міркування, subiectio – виклад, Cyprus – Кіпр, iurisdictio – правосуддя, disiunctio – розлука, iucunditas – приємність, clepsydra – водяний годинник, stylus – палиця, iustus – справедливий, iuramentum – присяга, tyrannus – жорстокий правитель, hydra – водяна змія, hymnus – хвалебна пісня, Ianuarius – січень, dominus – володар.

Вправа 3. Прочитайте слова, поясніть вимову приголосних:

sensura – прискіплива критика, Serberus – Цербер, Cicero – Цицерон, medicina – медицина, caeremonia – святість, coetus – збори, socius – спільний, civis – громадянин, officiālis – службовий, censor – цензор (титул), Celsus – Цельс,

carcer – в'язниця, consensus – згода, collegium – товариство, tunc – тоді, curātor – опікун, et cetēra – та інше, coelum – небо, credo – я вірю, carmen – пісня, cuprum – мідь, pactum – договір, incognitus – невідомий, cancellarius – секретар, cisterna – резервуар, caelibātus – неодружений, collēga – колега, caelestis – небесний, docens – той, хто навчає, discussio – дослідження, Celtae – кельти, civīlis – державний, scaena – сцена, centum – сто, vicīnus – сусід, cicāda – цикада, circīter – поблизу, circuitus – обхід, caballus – кінь, caelipōtens – той, який володіє небесною могутністю, heroīcus – героїчний, cloāca – черево, candidātus – претендент на пост, capillāceus – волосяний, cellūla – келія, sensuālis – податковий, conceptio – сукупність, concessio – дозвіл, concilium – зв'язок, conscius – обізнаний, cruciamentum – муки, cucūlus – зозуля, incunabūla – колиска, rector – правитель, decānus – командир відділення з 10 чоловік, res publīca – державна справа, homo – людина, genus – рід, generatio – народження, hortus – сад, gratia – вдячність, hūmānus – людський, herba – трава, globus – куля, historia – дослідження, harmonia – співзвуччя, gemma – пуп'янок, genealogia – родовід, habitus – зовнішність, genitor – батько, geometria – геометрія, gladiātor – гладіатор, ignorantia – незнання, Helēna – Єлена, Hercūles – Геркулес, gloria – слава, agnosco – я погоджуюся, gradatio – зростання, progrēssus – рух вперед, prohibitio – заборона, haerēsis – вчення, hospitium – притулок, figūra – зовнішній вигляд, agricōla – землероб, argumentum – доказ.

Вправа 4. Прочитайте слова, поясніть вимову приголосного I:
animal – тварина, difficīlis – важкий, consultum – постанова, legitīmus – законний, Valerius – Валерій, illuminatio – освітлення, nihil – нічого, fabūla – байка, tabūla – дошка, leo – лев, lac – молоко, salutatio – привітання, planta – рослина, consul – консул, lux – світло, luxuria – розкіш, populārīs – народний, tribūnal – підвищення,

alternatio – чергування, lector – читач, legālis – правовий, solāris – сонячний, ululāre – ридати, ultimum – останнє, lucifer – світлоносець, famulus – слуга, Lydia – Лідія, Lucēum – лицей (навчальний заклад), Elysium – Елісій (Слисейські поля).

Вправа 5. Прочитайте слова, поясніть вимову приголосного s:

mensis – місяць, basis – основа, usus – користування, status – встановлений, risus – сміх, rusticus – сільський, sensus – почуття, absolvĕre – звільняти, nasus – ніс, morōsus – впертий, asinus – осел, illusio – обман, lusor – гравець, revisio – нове відвідання, casus – випадок, ostium – вхід, successio – успіх, resolutio – ослаблення, Syria – Сирія, symposium – бенкет, parātus – готовий, tribūnus – трибун (титул), universus – весь, Universitas Leopoliensis – львівський університет, hereditas – спадок, necessarius – необхідний, depositum – річ, віддана на зберігання, syllābus – список, ecclesia – церква, digressio – відступ.

Вправа 6. Прочитайте слова, поясніть вимову буквосполучень qu, ngu, su:

colloquium – розмова, aqua – вода, antīquus – стародавній, quadrātus – чотирикутний, quasi – неначе, quaestor – квестор (титул), quadrupes – чотириногий, quando – коли, quattuor – чотири, aquaeductus – водопровід, quaedam – хтось, quamquam – хоча, propinquus – близький, requies – спокій, equus – кінь, equestris – кінний, atque – також, quaesitor – той, хто веде слідство, quantitas – кількість, qualitas – якість, inquilinus – житель, quantum – скільки, querella – скарга, liquidus – рідкий, quinquagesimus – п'ятдесятий, Quirinus – Квірін (бог), sequester – посередник, lingua – мова, sanguis – кров, lingua – язичок, bilinguis – двомовний, consuetudo – звичка, persuadere – переконувати.

Вправа 7. Прочитайте слова, поясніть вимову приголосного x:

lex – закон, codex – стовбур, exemplar – зразок, vox – голос, rex – цар, examināre – вивчати, xenodochium – притулок для мандрівників, uxorātus – одружений, vexillum – стяг, uxor – дружина, coniunx – подружжя.

Вправа 8. Прочитайте слова, поясніть вимову буквосполучень ch, ph, rh та th:

philosophus – філософ, Philippus – Філіп, Pythagōras – Піфагор, Rhodānus – Родан (річка), Rhamses – Рамзес, rhythmus – ритм, schola – школа, chirurgia – хірургія, chorus – танець, charta – папір, theatrum – театр, thermae – теплі купальні, Theodōrus – Теодор, Xanthippe – Ксантіппа, mythos – міф, labyrinthus – лабіринт, symphonia – музика, Zephyrus – зефір (західний весняний вітер), phantasia – уявлення, rhetorica – риторика, authenticus – справжній, Bacchanalia – вакханалії (свято на честь бога Вакха), chirographum – почерк, schema – вигляд, theologia – теологія, pulcher – гарний, machinor – я вигадую, thesis – положення, aracha – розписка.

Вправа 9. Прочитайте слова, поясніть вимову буквосполучення ti:

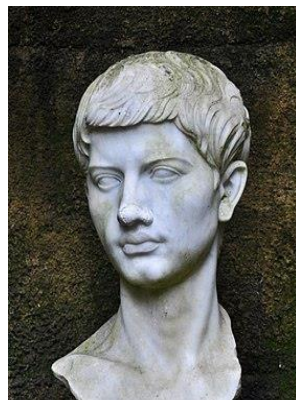
observantia – спостереження, transportatio – пересування, transactio – угода, Terentia – Теренція, ratio – думка, meditatio – роздуми, iniectio – накладення, tolerantia – терпіння, Clementia – Клеменція, declamatio – промова, lustratio – очищення жертвоприношенням, cohaerentia – внутрішній зв'язок, dynastia – влада, bestia – тварина, mixtio – змішування, Attius – Аттій, coērcitio – приборкання, coniunctio – спорідненість, coniugatio – союз, confectio – виготовлення, curatio – піклування, motio – рух, oratio – мова, silentium – мовчання, scientia – знання, hostia – жертва, Sextius – Секст (ім'я), Boeotia – Беотія (область у Стародавній Греції), tiāra – східна корона, translatio – перенесення, constructio – структура.

ВИДАТНІ ОСОБИСТОСТІ

(DE VITA ROMAE ANTIQUAE PERSONALIA)

Пу'блій Вергі'лій Маро'н (*Publius Vergilius Maro*) – найвидатніший поет Стародавнього Риму та античної літератури. Автор «Енеїди», що оспівує легендарне походження римського народу.

Вергілій народився 15 жовтня 70 р. до н.е. біля Мантуї у селищі Анди. До 15-літнього віку отримав освіту в Кремоні, а потім у Медіолані (сучасний Мілан).

У 19-річному віці Вергілій приїхав до Риму навчатися риторики, що у ті часи було обов'язковою частиною вищої освіти, необхідної для політичної кар'єри. Вергілій готувався стати адвокатом, але від природи був сором'язливим, що й визначило його життя як поета.

Римський історик Светоній пише, що Вергілій був високого зросту, міцної статури, смаглявий, схожий на селянина, але не вирізнявся міцним здоров'ям. Він був бездоганим у висловлюваннях, тому в Неаполі його називали *Парфеній* (з грец. дівчина).

Політичним життям Вергілій не цікавився. Щедрі друзі примножили його статок до десяти млн. сестерціїв. Його будинок на Есквіліні був поруч із оселею Мецената. Від цього прізвища пішла загальна назва «меценат».

На п'ятдесят другому році життя Вергілій розпочав подорож Грецією і займався удосконаленням тексту своєї поеми «Енеїда». Перебуваючи у м. Мегари, він серйозно занедужав. На кораблі хвороба посилилася, і Вергілій помер 20 вересня 19 до н.е.

Основним твором Вергілія є героїчна поема «Енеїда» про благочестивого троянца Енея, сина Анхіза й Венери, що втік під час пожежі Трої в латинську землю. За офіційною версією римляни вважалися нащадками троянців, а рід Юліїв, до якого зараховував себе Октавіан Август, походив від Енея. Поема Вергілія мала стати хвалою предкам Октавіана і возвеличити Рим.

Запам'ятайте крилаті латинські вислови (сентенції)

1	Scientia potentia est	Знання – це сила
2	Historia est magistra vitae	Історія – вчителька життя
3	Ubi patria, ibi bene	Де батьківщина, там добре
4	Ibi semper est victoria, ubi concordia est	Там завжди перемога, де згода
5	Tabula rasa	Чиста (стерта) дошка
6	Terra incognita. Terra cognita	Невідома земля. Відома земля
7	Persona grata. Persona non grata	Бажана особа. Небажана особа
8	Lupus in fabula	Вовк у байці
9	In memoriam	Напам'ять
10	Curriculum vitae (C.V.)	Плин життя (Життєпис, біографія)

Запитання для самоконтролю

1. Назвіть голосні в латинській мові.
2. Які латинські дифтонги ви знаєте?
3. Назвіть латинські приголосні.
4. Які латинські буквосполучення ви знаєте?

